

Brudstykker af en Dagbog, holdt paa en Reise i Danmark.

Ved O. J. Kawert.

(Fortsat fra Side 215.)

Uerede de tre første Mill jeg reiste i Tjen, gav mig et fordeelagtigt Begreb om Beboernes Windskibelighed, og indtog mig meget til deres Fordeel fremfor Sjællænderne. Tæt udenfor Nyborg saae jeg Røgteren, som vogtede Juulsbergs smukke Hollænderie, flette en Bikube; noget længere hen samlede en lille Pige Nøget, der paa Veien var faldet fra Hestene, og bar det til en Nøghob, som laae i en Gaard ved et meget net Huus paa høire Side af Veien. Dette har jeg hverken før eller senere seet i Danmark. I Nærheden af Sanderumgaard mødte jeg en gammel, men net og reenlig klædt Kone, der bar paa Ryggen et Bundt af Nælde, Skræpper og andet Ukrudt, som hun havde samlet ved Veien, og nu vilde brænde til Aske. Senere har jeg, især i

Lumby Sogn, seet Huusmænds Koner trille med en Hjulbør langs med Grøfter, og affkjære Ufrudt til samme Brug. Saadant veed jeg ikke stær her i Landet udenfor Fyen. I Lumbye, hvor der er Pilegaard til hver Bondegaard, bliver det deri vorende Græs og Ufrud, tilligemed det ved Hegne, flaaet og brændt til Aske, og paa denne Maade regnes hver Gaard at erholde 10 Skpr. Aske om Aaret. Denne Aske bruges til Garnkogning, dog inden den bliver et Aar gammel, da den efter den Tid skal tabe sin Kraft, hvilket maa komme af, at den ikke rigtig nedpakkes. — Hvor mangfoldige Midler til at forskaffe sig et anstændigt Bidrag til Livets Fornødenheder lades ubenyttede i Danmark, og dog klages; men deels mangler Nationen i Almindelighed Drift til Vindstibelighed, deels kjender den heller ikke af Erfaringen den Nød, som tvinger nogle andre Nationer dertil.

Om Strækningen imellem Nyborg og Odense gjelder det samme, som kan anvendes paa saamange Steder i Danmark: det er ikke fra Hoved-Landeveiene at Landets Beskaffenhed maa bedømmes.

Det havemæssige Udseende, som Nogle ville tillægge Fyen, sees her intet til; dog kan det ikke nægtes, at jo nærmere Odense, jo mere vidner Landet om bedre Cultur, end de paa den modsatte Side Beltet nærmeste Strækninger af Sjæl-

land. Den første Deel af Veien, efter at den Reisende har forladt Nyborg, er meget bar; Jorddiger, skjøndt ikke sjælden heelt maadelige, sees om Marken; det er først, efterat være kommen forbi Aunslefs og Ullersløvs nette Kirker, at Indhegningerne blive bedre, og at Digerne i Almindelighed ere besatte med Kliggjærder. Levende Hegn sees kun sjældent, Træhaver ved Bøndergaardene ere der heller ikke mere af end i Sjælland. Men neppe var jeg, omtrent midtvejs mellem Nyborg og Odense, dreiet af til Venstre, for at see Sanderumgaard's Have, og dens skjøne Malerisamling, forinden Dyrkningen forekom mig bedre, Eggen smukkere, Husene pynteligere, og nu først var det, at jeg saae Træfrugthaver med Humleplantager, og saaledes vedblev det over Fraudegaard til Odense. — Årsagen til at de nærmeste Strækninger om Landeveien mellem Nyborg og Odense ikke have de ovennævnte Distrikters Udseende, formoder jeg at være den, at Landeveien er nyligen anlagt, hvorved de gamle Markeskjel bleve forstyrrede, og de nye have endnu ikke havt Tid til at kunne maale sig med sine Forgængere.

Endeel, og det ikke ubetydelige Arbeider, ere udførte i det nordlige Fyen, for at vinde Land fra Havet. Det betydeligste er det, som Ejereren af

Øskrupgaard, Hr. Cancellieraad Møller, foretog i 1818. I den Bugt af Kattegattet, som trænger ind i Fyen og strækker sig ned mod Odense, ligge, især ved den vestlige Kandt, endeel Der, ikke langt fra Kysten. Stranden er mellem disse og Fastlandet i Almindelighed temmelig flak, saa at den ved dagligt Vand har 1 til 2 Fods Dybde. Her har Cancellieraad Møller forenet ved en Dæmning, som i alt er 2200 Alen lang, de trende Der, Lammeø, Baagø og Ramsø, hvorved en Strækning af 14 til 1600 Tdr. Land vandtes fra Havet. Paa et Sted bliver en Sø af omtrent 100 Tdr. Lands Størrelse. — For at danne denne Dæmning nedrammedes først, hvor Dæmningen skulde være, tvende Rader Pæle, med 20 Alens Afstand mellem Raderne. Dette er Basis Pælene lod man ruge et Par Alen over Vandet, og indbyrdes forenedes de i Raderne med Fletværk. Derpaa fyldtes Jord, for det Meste gravet paa de Der, som tjene Diget til Støttepunkter, paa begge Ydersiderne af Pælerækkerne, for derved at forebygge, at de skulde give efter, naar Rummet mellem Raderne udfyldtes. Da det første Arbejde var færdigt, fuldførtes det sidste. Diget er, som sagt, 20 Alen i Grunden og 3 til 4 Alen over almindelig Vand. — I Dæmningen er tvende Sluser, hvoraf den ene er 20 Alen lang og 12 Alen bred; begge have den Indretning, at de aabne og

lukke sig selv, eftersom der er lavt eller høit Vand.

Dette Arbeide, som for en privat Mand er i Danmark ikke ubetydeligt, fuldførtes paa et halvt Aar, uagtet der var endeel naturlige Hindringer at overvinde. Saaledes var der et Sted imellem Baagø og Ramsø af 200 Alens Længde, hvor Vandet var 8 a 9 Alen dybt, og hvor der gik en meget stærk Strøm, som bortskyllede Udfyldningen, næsten ligesaa hurtigt, som den nedsænkedes. I 1819, altsaa Aaret efter det var begyndt og, saa at sige, endt, saae jeg dette Arbeide; dengang stod blot tilbage hist og her at gjøre Dæmningen noget stærkere, og at sætte Riisgjærder ned i Stranden, i nogen Afstand fra Dæmningen, deels for at modtage Søens første Anfald, deels for at tjene til at Tang og Dynd kunde derved fæste sig, og ligesom blive et Forland. Der var og begyndt at beplante Doseringen med Pii. — Den her omtalte inddæmmede Strækning var endnu ikke fuldkommen tør, imidlertid havde Cancellieraad Møller begyndt at afspæle de tilgrændsende Bønders Markeskiæl, hvorved enhver havde erholdt et ikke ubetydeligt Tillæg af Jord.

Den Ramsø tilhører Godset Hofmanskave; mellem denne De og Fastlandet er omtrent 300 Alen. Her lod Godsets Ejer, Hr. Hofman Bang,

til samme Tid kaste en Dæmning, hvorved vandtes omtrent 40 Tdr. Land.

Ved at kaste et Dje paa Videnskabernes Selskabs Kort over det nordlige Fyen, sees, at ovennævnte Dæmning kun lidet vilde have nyttet, naar ikke Havet hindredes fra at trænge ind imellem Lammesø og Fastlandet; men her var alt tidligere inddæmmet. I 1816 var Verne Klingeskou, Giersø og Søehoved forenet med Lammesøe og 1811 en Strækning imellem denne Sø og Godset Dland, hvorved den hele Samling af Sø blev landsaft og 146 Tdr. Land vandtes. Inddæmningen ved Dland var foretaget af Cancellieraad Møller i Forening med Dlands Ejer, General Major Engelstedt. Endeel af det inddæmmede, som var tilfalden, Dland, var gjennemskåret med parallelle Grøfter, og den af disse opkastede Jord, var udbredt, for at forhøje Jordskimonnet.

Endnu tidligere end alt dette, i 1809, har Cancellieraad Møller inddæmmet, sønden for Gierskou, 60 Tdr Land, som nu bruges til Græsning og hvoraf noget havde i 1818 baaret Havre.

I 9 Aar er i denne Egn erobret omtrent 1700 Tdr. Land fra Havet; en Erobring, som ikke er vundet ved Medborgeres Ruin, men ved en talrig Mængde Mennefers veldædige Sysselsættelse. Cancellieraad Møller, som har været Sjælen i alle disse Arbejder, fortjener herved sine Medborgeres og Statens Tak. Det kunde vel

synes, at Cancellieraaden ikke har foretaget disse Arbejder for Intet, da hans Ejendom derved har erholdt et betydeligt forøget Værd, men deels vil neppe Cancellieraaden komme til at høste alle Frugterne deraf, da dertil vil udfordres en lang Række af Aar, deels har han ikke havt her i Landet mange Forgjængere eller Efterlignere i et saa stort Foretagende, som ikke har været uden Risiko.

Det bør paa dette Sted ikke forbigaaes, at det er i denne Egn, at det første Stød gaves til alle de Inddæmninger, som siden ere foretagne i Fyen; det var nemlig i 1756 at Hofmanskogaved, eller som det dengang kaldtes, Bøttigersholms, daværende Ejer inddæmmede ved Hadsmark, en Bugt af Fjorden.

Ihvormegit der end er gjort i denne Egn, for at vinde nyt Land, er endnu ikke alt hvad der kan gøres, gjort, meget betydelige Strækninger kunde endnu inddæmmes. Tiden har ogsaa længe været derom og meget vilde sikkert allerede have været fuldført, dersom ikke de for Landmanden saa uheldige Tidsomstændigheder vare indtrufne. Iblandt de Strækninger, som egne sig til Inddæmning, er Bugten ved Lumby. Stranden er her meget flak og muddret, saa den vilde afgive en god Engbund.

Amtsprovst Lütken i Lumby underrettede mig ogsaa om, at Sognet intet hellere ønskede, end at kunne begynde paa at inddæmme Bugten. Ikke

mindre flække sig til Inddæmning Stige Strand, eller den Arm af Fjorden, som imellem Stige og Sæden strækker sig i en sydøstlig Retning ind i Landet; ogsaa her er Bunden meget muddret og fortrinlig til Eng. — Hvor ønskeligt det var, at disse Inddæmninger iværksattes, og det jo før, jo heller, troer jeg dog, at Regjeringen ikke ubetinget burde tillade det, i det Mindste burde forud undersøges, hvorvidt disse Inddæmninger enten kunde blive en Hinder i, eller og et Middel til at give Odense Kanal en høist nødvendig Forandring.

Odense Kanal er blevet til, ved at udgrave, inddæmme, og ved at benytte Sæden Aaen. Fra Odense til den sydligste Ende af Stige Strand er den udgravet; fra dette Sted indtil noget forbi Skibhusene er den inddiget og udgravet i Stranden, derpaa er den indledet i Sæden Aaen, noget forinden dens Udløb, og fra dette Udløb, indtil omtrent en halv Meil ud i Sæden Strand, er den, indtil Stigehavn, paany inddiget og udgravet. Den allerede længe i Engeland havde Erfaring, at man ikke maa benytte Aaer eller Floder til Kanaler, men heller udgrave disse, om det end skal være lige ved Siden af Floden, som ofte sees i Engeland, er fuldkommen stadfæstet her; thi det korte Stykke af Kanalen, hvortil Aaen er benyttet, hører ikke allene til det mindre Gode af hele Arbeidet, men det er ogsaa Aarsag i at Kanalen i det Mindste ikke

altid, har sin tilsigtede Nytte. Aeløbet er nemlig sandet, og især ved Tisbrud fører den meget Sand med sig, hvorved Mundingen saaledes tilstoppes, at der er Exempler paa, at der i denne Strækning kun har været 4 Fod Vand, medens der ellers skal være og har været i den øvrige Deel af Kanalen 10 Fod. Megen Umage, og mange Beføstninger og Tidsspilde har det undertiden forarsaget, at faa dette Stykke saaledes oprenset, at Skibe, som have overvintret i Kanalen kunde komme ud.

For at spare de betydelige Omkostninger ved Dymuddringen, og for at høre de Hindringer som om Foraaret undertiden finde Sted mod at Skibene kunne komme ind og ud af Kanalen, var det maaskee rigtigt, at kaste en Dæmning ved Stige i Indløbet til Stige Strand, udpompe Vandet, og da grave Kanalen. Stege Strands Udtørring forskaffede maaskee et Par hundrede Tønder Land fortrinlig og for Egnen nødvendig Engbund, ved hvis Salg muligen allerede Omkostningerne vilde dækkes, maaskee endog noget vindes til Afbetaling paa Kanalen. Der løber rigtig nok en lille Aae fra Næsbyhoved Sø ud i Stige Strand, men denne kunde opfanges i en Aflednings-Kanal eller maaskee endog ledes ind i Kanalen selv, da den siges ikke at føre Dynd med sig. Vandets Dybde i Stige Strand udgjør ved Middelhøide ikke over 2 til 3 Fod.

Det var maaskee et ikke vanskeligt Arbeide at inddæmme hele Sæden Strand, ved at kaste en Dæmning fra Fedsobde til Bidelsø, og derfra til Hasselsø og Lumby; men i dette Tilfælde maatte Kanal-Mundingen føres lige til Hasselsø. I Sæden Strand er rigtig nok tvende Render, eller, som de kaldes, Quitseler, der gjorde dette Arbeide noget vanskeligt, men dog ingenlunde til Hinder i lønnende Udførelse. —

Nogle formene, at det var gavnligt, at give Kanalen et mere lige Løb, ved at giennemgrave den Odde, der adskiller Stige Strand fra Lumby Bugt, hvilket Arbeide lettedes ved en Mose, der har samme Retning, som Kanalen skulde gives, og som i dette Tilfælde kunde udgraves, men andre indvende derimod, at Ekibene behøve en egen Vind, for at komme ind i Lumby Bugt. De vestlige og de østlige Vinde ere de herskende, og disse maa tages Hensyn til ved Anlægget.

Ved denne Leilighed kan jeg ikke forbigaae at omtale den hos de Handlende i Odense almindelige Klage over de høie Kanalafgifter; men, er denne Klage grundet? Tilforn maatte de kjøre alle deres Vare fra Odense til Stige eller Sæden, og omvendt; hvilken Bekostning var ikke dette? For at spare noget deraf, gravedes Kanalen. Istedetfor at en Tønde Korn kostede før maaske et Par Mark i Transport, betales nu omtrent 6 til 7 fl. pr. Tønde . Saavidt jeg veed, er det Kjøb-
4de Bindes 3die Hefte. (21)

mændene uformeent, at undgaae Kanalafgifterne ved, som før, at kjøre Varene en Miil til Søen eller til et andet Udskibningssted. — Kanalafgifterne vilde imidlertid kunde nedsættes, naar Dymuddrings- og Omkostningerne bleve mindre, og dette bleve de, ved at give Kanalen den foreslagne Forandring.

Udtørringen ved Einsidelsborg, der er udført ved afdøde Kantsler Moltke, og hvorved over 600 Tdr. Land vandtes fra Havet, foruden at betydelige Strækninger sikredes for Oversvømmelse, er ikke af hans Eftermand holdt istand, saa at Vandet nu igjen har bemægtiget sig store, det forhen frarevne Strækninger. Dæmningen er dog god endnu, men det fra Landet tilstrømmende Vand er forsømt at udmales. — I Haven ved Einsidelsborg staaer et Mindesmærke af støbt Jern, som Grev Koepstorff lod opreise i Anledning af Udtørringen.

Bedre gaaer det med Udtørringen ved Bogenfse. Et Interessentskab af 25 Aktier forenede sig her om at inddæmme den saakaldte Strandviig, sønden for Byen, omtrent 350 Tdr. Land stor. Arbeidet begyndte 1817 og blev færdigt Karet efter. Hver Akties Omkostninger siges at have beløbet sig til 400 Rbd. Dæmningen er omtrent saaledes som den ved Østrup. Udtørringen er meget godt lyk-

ledes. En stor Deel Vandgrøfter gennemskjære det inddigede Land og en Hovedgrøft optager Vandet saavel fra de mindre Grøfter, som fra Dplandet, og leder det til Aflednings- Slusen. Den største Deel af Udtørringen er tilgroet; for at befordre det, har man paa nogle Steder udsprebt Muldjord, paa andre Steder er hist og her henlagt Grønsvær. Nogle Steder er man, troer jeg, for begjærlig efter strax at høste al mulig Fordeel af den inddæmmede Strækning; jeg saae saaledes i forrige Sommer Faar toirede paa nogle kun maadeligen tilgroede Strækninger; og dette var neppe til Gavn hverken for Græsverten eller for Faarene, saafremt de vare bestemte til at leve Vinteren over. I 1819 saae jeg, at man endog havde et Sted saaet Havre. Saa hensigtsmæssigt det kunde være, med Ploven at omkaste Jordens Overflade, for at derved noget af Suurheden kunde uddunste, saa er det neppe hensigtsmæssigt strax at begynde paa at udyne Jorden.

Det samme Interessentskab, som inddæmmede Strandvigen, har i 1820 inddæmmet omtrent 100 Edr. Land østen for Byen. Interessenterne troede, at det ikke var nødvendigt at sætte et saa forsvarligt Dige, som ved den første Inddæmning, men et paa kommende Høivand, der borttog en Deel af den nye Dæmning, har formodentligen lært Interessentskabet, at have mere Agt for sin mægtige Fjende. Arbeidet maa nu gøres om. —

Alle Borgerne i Bogenſe vilde ikke deeltage i den første Inddæmning; da de ſaa, at Arbeidet var Inſkædes ſaa godt, vilde derimod alle deeltage i det andet Arbeide; men mod dette ſatte Interesſentſkabet ſig, og det Kongl. Rentekammer bifaldt det, ſom billigt var; thi herved fik Interesſentene en Belønning for, at de havde havt Mod til at være de første, ſom begyndte at inddæmme.

Naar der kaſtes et Blik paa Kortet over Danmark, og de mange Vig ſees, ſom trænge ind i Landet, maa man forundre ſig over, at der ikke allerede tidligere er begyndt paa at inddæmme. Lyſten til ſaadant Arbeide er imidlertid mange Steder nu vaakt, og mangleden for Dieblikket ikke Evnen dertil, vilde betydelige Strækninger vindes i de forſkjellige Provindſer fra Havet.

Udmærket, med Henſyn til ſine Kirkers Skjønhed, er nu Grevſkabet G. Aenſteen. Af de 12 Kirker, ſom tilhøre dette Grevſkab, ere 10 i de ſidſte 3 Aar ſaaledes iſtandsatte og pyntede, at de kunne tjene til Mønſter for Landsbykirker. Vigefom Kirkerne, den ene efter den anden, ere iſtandsatte, er det og ſkeet bedre og bedre. Særsløv Kirke er blandt dem, der blev færdig forrige Sommer. Næſten intet uden Ydermuren er blevet tilbage af den gamle Kirke. Nye og ſtore Vinduer ere indſatte, Gulvet er nyt, Stolene paa Gulvet ere

nye og malede, Prædikestolen er ny; kun Alterstavlens er gammel, men denne er og saaledes, som den kun sjelden findes i danske Landsbykirker. Kristus sees her paa Korsfætt, malet paa Bæred af en hollandsk Mester; med alle dets Feil er det dog et meget godt Maleri. Det har før været i Sandagerkirke, og er formodentlig medbragt fra Holland af Grev Gyllensteen, da han nedsatte sig i Danmark.

Naar man har seet det intet mindre end smukke Udseende, som Fleerheden af de danske Landsbykirker tilbyder, fortjener sikkert de Bestræbelser og de Bekostninger, som Grevinde Gyllensteen anvender paa at sætte sit Grevskabs Kirker ikke alene i lovbehalet Tilstand, men saaledes, at intet nu kan være i Vejen for, at Guds Ord kan værdigt og skjønt foredrages i et værdigt og skjønt Huus, hæderlig Digtale, fornemmelig i Tider, som nærværende, hvor det just ikke er paa denne Gjenstand at Fleerheden af Kirkeeierne henvende deres Opmærksomhed. — Dreslette Kirke under Frederiksgave, og Horne Kirke under Hvedholm, bør ved denne Leilighed ikke forbigaaes, som udmærkede Kirker i Fyen.

Bed at have nævnet Grevinde Gyllensteen, kan jeg ikke fortie, hvorledes Grevinden søgte forrige Aar at komme sit Grevskabs Bønder til Hjælp. Grevinden lod nemlig bekjendtgjøre for sine Bønder, at hun modtog deres Korn til en Priis, som

var høiere end den Kjøbmændene i Bogenſe paa den Tid vilde give derfor; hun lovede dem tillige, at, ſaaſremt der ved Kornets Salg indkom mere, end Kornet var leveret til, ſkulde Overſkuddet blive dem godtgjort. Efter et ſaa fordeelagtigt Tilbud var det at formode, at alle Grevſkabets Bønder havde med Taknemmelighed benyttet ſig af Veiligheden til at affætte deres Korn; men dette ſkal ingeniſt have været Tilfældet. Paa mange Steder i Landet ſtaaer Bønderne i den Formening at deres Godſeier er deres værſte Fjende, og at al hans Higen gaaer ud paa at plyndre dem, hvilket vel tildeels kan have ſin Grund i Erindring fra forrige Tider: de ere derfor endnu miſtroiſke mod enhver Foranſtaltning, ſom ſkeer fra Godſeierens Side, og der ſynes at tjene til deres Bedſte, da de frygte for, at der ligger en Snare ſkjult derunder.

Det er heller ikke den nordlige Deel af Fyen, eller i Skam og Lunde Herreder, hvor man ſkal ſøge de ſmukkeſte og bedſte Egne af Den. Diſſe Herreder ere ſkooløſe og flade, og juſt ikke altid paa det bedſte opdyrkede, hvilket er Tilfældet med nogle af de midterſte Sogne, hvis Marker ere meget ſteenfulde, iſær Steenſbyes, ſom med Ret bærer ſit Navn. — Markerne ere for det Meſte indbegnede og Digerne beſatte med Riisgjærde. Le

vende Hegn sees saare sjældent. Riisgjærder ere dog ikke overalt; nogle Steder sagdes mig, at de vare forfaldne under Krigen, da Gjærdsfelet blev saa kostbart. Disse Riisgjærder udfordre aarlig Udbedring og megen Gjærdsel, hvorfor imellem sees, især i Lumby Sogn, Hjørner eller Udkanter af Marker begroet med Tjørn og Buskads. Ellers bruges ogsaa at have til Dvisting høistammet Piil staaende ved Fødderne af Digerne, og hvor dette er Brug, giver det Egnen et venligere Udseende, hvortil og de med Træer stærkt besatte Byer bidrage. — Bondens Bolig er i Almindelighed her bedre end i Sjælland; større Omhu vises med at bevare den; Gavlene og den nederste halve Deel af Bæggene ere ikke sjældent beklædte med Rør eller Straae, for at afholde Tagdryppet. — De til Haver bestemte Stykker ere just ikke godt besatte med Haveurter; Humlehaverne ere smaa og ikke hyppige; Sennep saaes kun lidt af, Rummen endnu mindre. Sædskiftet er hos Bønderne ikke fortrinlig. I Lumby Sogn have 7 Marker, hvoraf de 6 drives med Byg, Rug, Byg, Håvre, Kløver, Kløver; den 7de Mark, som er nærmest Gaarden, bruges til Hjælpemark for de svrige. I Fodertrang bruges her om Foraaret at hjemfjøre Dvækkrødder, vasse dem og skjære dem blandt Hakkelsen. — Mergling kjendes endnu ikke ret til, men paa Gyllensteens Hovmarker har jeg seet det udføre i det Store. Mere udbreder Kapsæden sig,

og ved Islegaard saae jeg en Mark dermed besaaet. Agerens Behandling og Sæden, som stod paa Marken, viste, at det maa være en kyndig Mand, som er Forpagter paa denne Gaard. — I Lumby er det meget smukt at see de skønne Gjærder af kløvede Steen, som ere omkring Haverne. Stenene hentes i Stranden, undertiden 2 Miil borte, kløves og tilhugges der, og siden hjemføres. Dette vidner om Bindfibeligbed, som heller ikke savnes i Husene; thi foruden den almindelige Bævning forfærdiges her og meget Træarbeide, Halmfletning, Solde, m. m.

Tobakskavlen vedbliver endnu, som hidtil, i Fredericia; men, som alt andet, trykkes den af Tidkomstændighederne, fornemmeligen derved, at Planteurerne ere, for det Meste, uformuende Mennesker, som tildeels ikke eje den Jord de beplante, og derved blive for afhængige af Tordejerer. Planteurerne, som ere af de franske Colonister, have vel Jord, saavel i Byen, som udenfor, men det Areal de nu besidde, der udgjør omtrent pr. Familie 2 Ekpr. Udsæd i Byen og 6 Ekpr. Udsæd udenfor, er ikke tilstrækkeligt til en Families Underhold. Da Colonisterne ankom til Fredericia, 1719-20, erholdt de denne Jord; men dengang bestode de blot af 20 Familier, nu er der over 120. Naar Jord leies til Tobakspantning tilbereder

Ejeren Jorden, Planteuren lægger Planterne til og besørger alt Arbeidet ved Plantningen, og naar Tobakken er færdig til Salg, deles Produktet i tvende lige Dele, imellem Forbejeren og Planteuren. I den senere Tid, da Bladene ere faldne saameget i Prisen, fordre nogle Forbejere $\frac{1}{2}$ meer, og dette sigte Planteurene at være dem for tryk- kende. De vilde ansee det som en stor Hjælp for dem, om de kunne erholde mere Jord, eller om Contrastarpen blev dem overladt paa nogle Aar.

Maaden, hvorpaa Tobakken dyrkes her, er følgende:

Den første Omhu. Planteurene anvende, er paa Mistbænkene, hvori Planterne opelskes. Jorden hertil maa være let Muld, som næsten et heelt Aar igjennem maa have ligget opdyngt, og som, hvis den er for mager, blandes med $\frac{1}{2}$ Deel Komog, der om Foraaret samles paa Græsgangen. Mistbænkene anlægges paa sædvanlig Maade og sidst i Marts. De tildækkes med Straamaatter i 2 Dage forinden de besaæs. Tobaksfrøet lægges 8 til 12 Dage førend Saaningen 24 Timer i Vand, og derpaa paa et nogenlunde varmt Sted, for at det kan spire, inden det saaes, hvilket skeer i Begyndelsen af April. Naar Planten er 4 Tommer lang, er den tjenlig til Udplantning, der finder Sted i Slutningen af Mai eller i de første Dage af Juni. — Den Jord, som beplantes med Tobak, maa være gjødet om Foraaret. Godt samt

menbrændt Hestegjøbning blandet med Komøg bruges dertil, og 5 a 6 Læs til en Skp. Land. Jorden pløies 3 til 4 Gange, saa den bliver vel smulret. Derpaa sættes Planterne i Rader, efterat Hullerne ere forinden gravede med en Spade. Planteuren følger derpaa, sætter Planten med venstre Haand i Hullet, og trykker siden med begge Hænderne Jorden om Planten. Ligesom en Plante henvisner, sættes en ny istedetfor. Naar Planingen er færdig, begynder Hynningen, som gjentages trende Gange, da Tobakken intet Ukrud taaler. Har Planten 8 til 12 Blade, kappes den; det vil sige, Hjertet af Planten afbrækkes. Dette skeer midt i Juli. I Begyndelsen af August givses, det er, de Skud, som viser sig imellem Bladene, afplukkes. Naar smaae runde marmorerede Pletter begynde at vise sig paa Bladene, ere de modne til Indhøstning. I Slutningen af August indtræffer dette. Da den Ufred, som pleier at finde Sted paa Landet, ikke tillader at have tvende Høste af Tobakken, afplukkes alle Bladene paa eengang, hvortil vælges tørt Veir, og efter at Duggen er af Bladene. Ligesom de afplukkes, henlægges de i Bunker, for at visne, hvorpaa de siden sammenbindes, bringes til Tørrehusene, trækkes paa Snorer og ophænges. Saa meget muligt maa Tobakshøsten være tilendebragt inden Mikelsdag. I Slutningen af October pleie Bladene at være tørre, hvorpaa de nedtages og henlægges

til Svedning, bindes i Bunker, opbygges nogle Uger og ere saa færdige til Salg.

Naar den ved Amesfort brugelige Tobaksplantning sammenlignes med den ved Fredericia, vil det snart sees, at denne sidste trænger til mange Forbedringer. Medens jeg i 1816 opholdt mig i Møglin, tillod Statsraad Thær mig at afbenytte et ham tilhørende fransk Manuskript om Tobaksavlens i Holland, hvilket Manuskript Statensraaden erklærede for det bedste, der om den Gjensstand var skrevet. Jeg oversatte det, og indsendte Oversættelsen til General = Toldkammer = og Commerce = Collegiet, som lod den trykke og udele til Planteurene i Fredericia. Jeg har imidlertid ikke kunnet spore, at det har havt nogen Virkning. Samme Afhandling findes ogsaa i den Deconomiske Correspondent for 1817 *). Nogle Handelende klagede over at Tobaksbladene fra Fredericia vare komne i Miscredit, fordi Planteurene skjodesløst behandlede Godset, og fordi de ikke vare ganske redelige i Handelen dermed. Hvorvidt dette er rigtigt, tør jeg ikke bestemme; men gavnligt troer jeg det vilde være, om Tobaksbladene bleve bragte; men i dette Tilfælde maatte ikke alle Braugerne tages blandt Planteurene.

*) Det til Slutningen af Afhandlingen tilføiede, om "at Tobaksavl har Lighed med Kaals Dyrkning m. m." er ikke af mig, men noget, som den, der i min Gravarelse besørge den i Trykken, tillod sig at tilfætte.

I Horsens er tvende Tobakksfabriker, som til-
 lige have Plantager; der er vel en tredie, som
 ogsaa har Plantage, men denne er saare ubetyde-
 lig. Den største Plantage er paa 27 Tdr. Byg-
 land, den anden paa 12 Tdr. Paa hver Tonde
 Land avles efter Aarets Beskaffenhed fra 1400 til
 2000 Pund Blade. Fremgangsmaaden ved Plant-
 ningen er omtrent som i Fredericia, men der
 anvendes i Horsens mere Omhu og større Be-
 kostninger dermed, hvorfor og Tobakken stod her
 meget bedre end i Fredericia. Det er en væsent-
 lig Mangel ved Bladene fra Fredericia, at de ikke
 have tilstrækkeligen svedte, hvilket meget skal komme
 af, at Planteurene mangle Plads dertil. I Fre-
 dericia svede Bladene blot et Par Gange, medens
 det skeer mellem 20 og 30 Gange i Horsens. De,
 som kjøbe hine Blade, maae derfor svede dem, og
 de der ikke gjøre dette, hvilket skal være Tilfæl-
 det i Flensborg, erholde kun slet Tobak.

Da Byemarken ved Horsens endnu ikke er
 udskiftet, men bruges i 4 Aar og hviler i 4 Aar,
 og i denne Tid tjener til fælleds Græsning for
 Byens Dvæg, havde i 1819 de andre Lodsejere
 vildet formene Tobakksfabrikanterne at plante To-
 bak, da det skadede Græsningen. Planteurene
 tilbøde paa deres Side, ikkun at ville sende det
 halve Antal af Dvæg, som ellers kunne tilkomme
 dem, paa Græsgangen. — Det er at haabe, at
 det vil lykkes Dyrigheden at erholde Marken udskif-
 tet, og derved forekomme Anledningen til Klagen.

En ikke ringe Deel af Byens Fattige har, til ikke liden Vettelse for Fattigkassen, om Sommeren sit Ophold ved Plantagerne, om Vinteren ved Fabrikkerne. — Det maa være enhver paa-faldende, at vore Kjøbstæder ikke gribe et lignende Middel til at sysselsætte deres Fattige, og til at oplive deres Industri. Naar undtages Fredericia og Horsens, kjender jeg ingen Kjøbstad her i Landet, paa hvis Marker Handelsplanter dyrkes, og her var just Stedet til at dyrke dem, da saavel det større Antal Menneſker og den mere Gjødning, som deres Behandling og Avl fordrer, her havdes. Handelsplanters Dyrkning paa Kjøbstædsjorder var og et Middel til at oplive den sandeligen ikke store Vindſkibelighed, som er i Byerne, og til at forſkaffe mange af deres Borgere anſtændigt Udkomme, det blev og et Middel til at bevirke, at Kornproduktet ikke blev ſaa ſtort her i Landet, og at Priserne derved bleve mere lønnende.

Danmarks Hartkorn Ager og Egn udgjør 374,659 Tdr. 3 Skpr. = Fdkr. 1 Alb. Deraf er Kjøbstædsjord 5,570 Tdr. 4 Skpr. 2 Fdkr. 2½ Alb. alſaa noget over $\frac{1}{27}$ af hele Landets Hartkorn, $\frac{1}{5}$ af dette vilde igjen blive 1856 Tdr. Hartkorn, ſom afgik fra Kornavlén. Regnes 10 Tønder Land paa Tønde Hartkorn, blev det 18560 Tønder Land, ſom blev beſaaet med Handelsplanter, og regnes at 5 Tønder Korn kunde være avlet paa hver Td.

Land, blev det 92,800 Tdr. Korn, som Danmarks aarlige Kornavl blev formindsket, eller, hvormed i det Mindste de mindre begunstigede Landsmænd sikkedes for at komme i en ufordeelagtig Concurrence.

Nødvendigheden og Fordelen for Kjøbstæderne at Handelsplanter dyrkes paa deres Jorder, have Lovgiverne og fuldeligen indseet, hvorfor det allerede ved Forordn. af 7de Aug. 1687, senere gjenstaget og udvidet ved Forordn. 14de Aug. 1741 er befalet, at enhver Kjøbstad i Danmark bør besaae i det Mindste en Fjerdedeel af dens Jord, med Hør, Hamp, Roeslø, Tobak m. m., under 2 Rdlr. Straf for hver Tønde Land af bemeldte Fjerdedeel, som med andet besaaes. Det er enhver vitterligt, at disse Anordninger ikke overholdes. Ved en Circulare af 2 Apr. 1773 til alle Amtmænd, spurgte Commerce Collegiet, om Aarsagerne hvorfor Anordningen ikke overholdtes, og denne Circulaire foranlediges igjen ved en Klage fra Toldkammeret, over at Generaliteter og Commissariats-Collegiet havde forlangt toldfri Indførsel af fremmed Værrød til Armeen, noget, som bemeldte Collegium formeente, at Landet meget vel selv kunde levere. — De paa denne Circulaire indkomne Erklæringer ere for endeel heel curieuse at læse. Snart undskyldes med, at Jorden er for ubeqvem til Handelsplanter, snart for sandet, snart for leret, at Borgerne ikke have nok til at

avle Fødekorn paa, at de ikke have villet adlyde Anordningen, med flere tomme og intetsigende Udflugter. Faa ere de Dyrigheder, der, som Byfogderne i Skive og Ribe, erklærede, at Handelsplanter's Dyrkning vilde være meget gavnlige for Byerne, og at Borgerne burde tilholdes dertil. Smidlertid erklærer ogsaa Byfogden i Ringsted, at der var begyndt med Høraavl, og at paa Jord, hvor forhen var avlet 5 til 6 Tønder Rug, nu var avlet 20 til 24 Epd. Hø, en Aavl, som sikkert enhver Kjøbstædsborger kan være tjent med.

Jeg troer det vilde være for Landet velgjørende, om Regjeringen paa ny bragte disse Anordninger i Erindring, og med Alvor paasaae deres Efterlevelse, dog at saadant skete med nogen Modification, da det ikke kan nægtes, at der ere de Kjøbstædsjorder, hvor Handelsplanter ikke kunne dyrkes.

Iblandt Danmark's største og mærkeligste Herregaarde er Bygholm, ved Horsens, tilhørende Stiftamtmand de Thygeson, som for 12 Aar siden arvede den efter Farbroderen, Etatsraad de Thygesen. Bygholm staaer for Hovedgaardstact 119 Tdr. 6 Skpr. 2 Fdkr. 2 Alb.; Møllestyld 18 Tdr. 2 Skpr., og har 96 Hoverie Bønder, og 20 Frihønder, som forrette 3942 Arbeidsdage i Høstet, ved Tørvestjæring, Diger, Grøvter m. m.

Landgilden er 75 Rbd. r. S., 2570 Rbd. 4 Mk. 3 fl. efter Quartal-Coursen, 92 Tdr. Rug, 148 Tdr. 3 Skpr. Byg, 3 Tdr. Havre. Gaardens eget Areal er 1685 Tdr 3 $\frac{1}{2}$ Skpr. Land geometrisk. Under den forrige Ejer var den ikke godt dreven, og Markerne ikke med det Bedste behandlede. Stiftsamtmanden foretog strax en Hovedforandring med den. Markerne, som ligge paa begge Sider af en Aae, der deler dem omtrent i tvende lige Dele, ere ikke af eens Beskaffenhed; de norden for Aaen ere mere sandede end de sønden for; af den Aarsag besluttede Stiftsamtmanden at give hver Deel et eget Sædkifte. Den Mark sønden for Aaen er deelt i 8 Indtægter, hver paa 72 Td Land. Sædkiftet er her: 1) Havre, 2) Vicker, gjødede. 3) Raps sæd (hvormed i Esteraaret 1821, 100 Tdr. Land skulde besaaes) 4) Hvede, 5) Kartofler og Rotabaga, 6) Byg, 7), 8) Kløver. Paa den nordlige Mark, der endnu skal undergaae nogle Forandringer, træder Rapsæden ud af Sædkiftet. Alle Markerne ere med megen Energie gennemmerglede, saaledes, at de kunde drives nogle Rotationer, uden ny Mergling. I de første Aar udførtes Merglingen ved Holstenere, nu har Godssets egne Huusmænd lært det. Merglingen skeer, som i Holsteen, i Potter. Ejeren giver Heste, Vogne og Redskaber, det øvrige Arbeide foretages efter Alford i Forhold til Areal et og Mergel. Sægets Mægtighed. Paa begge Sider af Aaen er

Engbund, hvoraf der i Alt ligger vesten for Gaarden 297 Tdr. Vand, og østen for, imellem Haven og Horsens, 65 Tdr. Denne sidste Eng er især mærkelig, formedelst den endnu her i Landet saa sjældne Engvanding, der her er udført. Da Stiftamtmanden modtog Bygholm var her et Ufsøre, næsten til ingen Nytte. En Hoved-Kanal graves des tvert gennem Engen. Derpaa ved hver Side er mindre Kanal med Lednings-Kanaler til Hoved-Kanalen. Side-Kanalerne ligge høiere end de andre, og saaledes, at Vandet, som indledes i hine, kan flyde ind i disse. Alle Kanalerne ere forsynede med Haandfluser, for efter Behag at opbæmme Vandet, og overflomme Engen. Ved Haven, og høiere end Engen, opfanges i et Bassin Vandet fra en Kilde. Ved en Sluses Åbning ledes Vandet ind i Side-Kanalerne, og derfra videre over Engen. Da det Vand, som kommer fra ovennævnte Bassin, ikke er tilstrækkeligt til Vanding, er der bygget en Snekkemølle, som optager Vandet fra den gennemflydende Aa, og fordeler det i Kanalerne. Tvende Gange om Dagen er Ebbe og Flod i Aaen; for at afhjælpe Vandmanglen i Ebbetiden, opfanges det Vand, som allerede engang har rindet over Engen, i en dyb Grøft, som leder det til Snekken, der saaledes paany bringer det paa Engen. — Ved en nye Gravning, foretaget i forrige Sommer omkring Haven, 4de Bind 3die Hefte. (22)

er dannet et nyt og stort Vand-Reservoir, for altid at være sikker paa Vand.

Denne Eng, som tilforn næsten intet Høe frembragte, er nu Bygholms vigtigste Eng, og prangede, de trende Nar jeg har seet den, med den herligste og mest lovende Græsvært. Den flaaes een Gang. — Ved den anden, og meget større Eng er nu ogsaa begyndt med Engvanding. Uden at ledsage det med en Tegning vil det være vanskeligt at tydeliggjøre for enhver, hvorledes Engvandingen her er indrettet; jeg maa imidlertid anbefale til enhver Landmand, som kan have Leilighed dertil, at tage Bygholms Engvanding i Øjsyn, og, om det end ikke staaer i Enhvers Magt, at foretage et dette aldeles lignende Arbeide, vil dog mange kunde see, at det med nogen Forandring vil kunne lade sig udføre paa mange Steder her i Landet, og de ville kunne erfare, at det, om endog udført i en langt mindre Maalestok, og mindre fuldkomment, dog er meget lønnende.

Saaere skjønt er Bygholms Mejerie med dertil hørende Indretninger. Dvægbesætningen bestaaer af 340 Køer, deels fra Bilstermarsk og Krempe, deels fra Egnen om Tøndern, deels fra Sybland selv. De fra Bilstermarsk og Krempe ere store, herlige graahjelmede Køer, de fra Tøndern røde. Det store Dvæg fordrer mere og bedre Føde end Landets almindelige Race, men giver og meget mere Mælk. Stiftamtmanden er meget

tilfreds med dem. Om Natten staae Køerne paa Stald, og gives i den Tid at æde. Malkningen skeer tvende Gange om Dagen, Morgen og Aften. Een af de største Melkestuer jeg har seet, er ved Bygholm; derved er tillige en Indretning, som maaskee ikke ellers findes i Danmark; Kjerneværket drives nemlig ved et Dverfalds-Hjul, hvortil Vandet samles med megen Deconomie rundt omkring fra Moser og Kilder og ledes langs Skraaningen af en Skovbanke. — For paa et kjøligt Sted at bevare Smørret, er i den til Bygholm stødende Lystskov gravet en Jiskjælder med murede Vægge. Noget under Jordflorpen er lagt et Gulv, hvor paa kan staae 50 Tønder Smør. Over Kjælderen er flaaet en muret Hvælving, paa hvilken er et Lag Jord. Det hele er overfygget af Bøgetræer. Skjønnere Smørkjælder har jeg endnu ikke seet. — Et saa stort Mejeri, som Bygholms, forudsætter her i Landet en Mængde Sviin til at fortære Ballen; de mangle heller ikke. Svineracen er en meget god Blanding af engelske og danske Sviin, som nu er kjendt og søgt i Holsteen. Fra 1ste Jan. 1818 indtil 1ste Jan. 1819 solgtes fra Bygholm 173 Galtgrise og 141 Sogrise til Beløb 447 Rd. II p. S. H. Courant.

Det er dog ikke de oekonomiske Indretninger alene, som ere værd at gjøre sig bekjendt med paa Bygholm. Naturen, forenet med Kunst og Smag, har ikke mindre bidraget til at gjøre dette

Sted saare interessant. — Hovedbygningen er her det mindst udmærkede, da den udbendigen mere ligner en god Forpagterbolig, end en saa stor Eieendoms Herresæde, hvortil kommer, at den er beliggende paa et mindre fordeelagtigt Sted, end om den havde været opført paa Skraaningen ved Lyfthoven, hvor man nyder den herligste Udsigt over Horsens, Fjorden, og det skønne Boller. Dette glemmer man imidlertid aldeles ved at træde ind i Bygningen, hvor enhver, som har nogen Sands for Kunsten, overraskes ved at skue Væggene prydede med en ligesaa talrig, som udmærket Maleri-Samling. Denne Samling, som nok ingen Privatmand i Danmark eier udenfor Kjøbenhavn større eller bedre, er af nærværende Eier kjøbt paa en Udenlands-Reise. Uagtet det er udenfor nærværende Tidsskrifts Formaal, kan jeg dog ikke nægte mig den Fornøielse, forteligen at udpege nogle af de Malerier, som mest tiltrak sig min Opmærksomhed. Dertil hører fornemmeligen Flugten fra Egypten af Dietrich: Marie med det sovende Barn paa Armen sidder paa et Esel, der ledes af en gammel Mand, en Engel, der svæver ved Siden, oplyser Veien med en Fakkell. Om dets Fortrinlighed er unødvendigt at sige mere, end at det var bestemt for Galleriet i Louvre, og vi have kun en Feiltagelse at takke for, at det nu er i Danmark. Af samme Mester er der endnu i en aldeles forskjellig Smag tvende Stykker, det ene

forestillende Christus, som fra Fængslet føres til Retterstedet, og, som Pendant, Nedtagelsen af Korset. Endnu tvende andre af samme Mester i fransk harlequinade Smag giver Leilighed til at beundre Dietrichs Lethed i at male i saa aldeles forskjellige Manerer. Et Blomsterstykke af Jan van Huysum, er maaskee det skønneste i sit Slags i Danmark. Blomsterne ere saaledes forbeelte, at de ved deres Farver og Skattering give Bouquetten en Runding og Harmonie, som kun sjelden agtes ved lignende Malerier; dertil er Udførelsen heel mesterlig. Draaberne paa Bladene, en halv udsprungen Rose, som man seer ind i, Sirenerne, Fuglereden ved Vasens Fod, alt er uforligneligt. Af tvende Stykker, der angives at være af Potter, er især det ene mærkeligt, forestillende en hvid Hest med store røde Pletter, og bunden i Stalden. Jeg har endnu ikke seet noget Maleri af Potter, hvorpaa der ene har været en Hest. Af Teniers den Ældre siges at være et Maleri, forestillende en Høne, som vil forsvare sine Kyllinger mod en Høeg, der slaaer ned. Gjenstanden, det forestiller, er for denne Mester mærkeligere end Udførelsen, som forekommer mig meget haard. Af en italiensk Mester er et herligt Hoved, bestragtende et Crucifix. Flere Copier sees her af den slittige Woher i Basel, iblandt andet et Miniatur-Maleri efter Raphael, forestillende en siddende Dame, iført en prægtig Skarlagens Kjole.

Originalen skal Woher ved en Veilighed have kjøbt i en meget bedærvet Tilstand og for en Bagatel af en omreisende Sveizer. Efter at have restaureret det, solgte han det til en Englænder for 600 P. Sterl.

Foruden Malerierne er der og en talrig Samling af sveizeriske Prospekter, af danske berømte Mænds Portraiter m. m.

I Harmoni med alt det øvrige, som er paa Bygholm, er Haven og den tilstødende Lystskov, hvor det er tilladt for Enhver at spadsere, og som, især om Søndagen, talrigt besøges af Horsens og Omegnens Beboere, for hvem denne Skov er hvad Charlottenlund er for Kjøbenhavnerne.

Naar jeg til alt dette føier, at Bygholms Eier gjør alt, for at de, der besøge Stedet, skal med Tilfredshed forlade det, har jeg vel Ret, naar jeg siger, at Bygholm nu maa regnes blandt Danmarks interessanteste Herresæder.

(Fortsættes).

Anmærkn. Den S. 311 anførte Kanal-Udgiit i Odense for Korn, bedes rettet derhen, at den udgjør efter Skibenes Drægtighed m. m. indtil 1 Rd. 48 S. pr. Commerce-Læst.